

KÁPOLNÁS OLIVÉR

A SZARVASMOTÍVUM NYOMÁBAN

„Dehát melyik vadász nem ábrándozik el időnként róla: ha ő egyszer szarvast is ejthetne! S ez az álom néha valóra is válik. Ott fekszik a gyönyörű nemes vad, az erdők királya, a földrebukott, félrebillent fejjel – s ott áll mellette az ember, aki a lelke mélyén maga se tudja, hogy büszke legyen-e vagy egy kicsit szégyelje magát.”¹

KIVONAT: A magyar és a mongol hagyományban is megtalálható az a legenda, amely szerint két vadászt egy szarvas vezet el arra a helyre, ahol később kolostort alapítanak. Első pillantásra ez a párhuzam a legenda magyar változatának keleti eredetét látszik alátámasztani. A mongol legenda gyökerei azonban elsősorban nem a sztyeppei kultúrában keresendők, hanem inkább az indiai buddhista hagyományokra vezethetők vissza: az állatok szenvedésére adott irgalmas cselekedet motívumára. Mivel ez az eszme a 13. század előtt aligha kerülhetett be a mongol kultúrába, a két legenda között – hasonlóságaik ellenére – nem feltételezhető közvetlen történeti kapcsolat.

KULCSSZAVAK: szarvasüldözés-motívum, kegyhelyalapítás, mongol, buddhista erények, együttérzés

---

1 Tolnay 1960, 69.

OLIVER KÁPOLNÁS

ON THE DEER MOTIF

ABSTRACT: Two hunters are led by a deer to a place where they later founded a monastery. This legend can be found both in the Hungarian and Mongolian traditions. At first glance, this could be a proof of the Eastern origin of the Hungarian version of this legend. But the roots of the Mongolian legend do not have origin of the steppe-culture, but can rather be chased back to India, to the Buddhist tradition (to perform some kind of merciful act in the wake of the suffering of an animal). So, this idea could not have gotten into Mongolian culture before the 13th century. Thus, we are unlikely to have a real connection between these legends, despite them being very similar.

KEYWORDS: deer pursuit motif, foundation of a place of worship, Mongolian, Buddhist virtues, compassion

---

A magyar őstörténet-kutatás egyik meghatározó motívuma a szarvas, amelyről számos tanulmány született. A szarvasüldözés témájával összefüggésben több alkalommal is felvetődött eredetének kérdése. A nyomok vajon nyugati forrásokhoz vezetnek-e, vagy tőlünk keletre élő népek folklórában keresendők?² A kérdésre természetesen nem ez a tanulmány fog választ adni, ám célom, hogy

---

2 Az eddigi kutatások egy részét jól összegzi: Mátéffy 2013. Mátéffy Attila felhívja a figyelmet egy mongol adat anomáliájára: a magyar szakirodalomban felbukkan, hogy két mongol népcsoport, a burját és az ölot, saját ősenek tiszteli Burjátot és Ölotöt, azonban ezt nem hivatkozzák megfelelően a korábbi művekben, eredete tehát kérdéses. Mongolistaként ehhez annyit szeretnék hozzátenni, hogy többször találkoztam olyan adattal, aminek nem sikerült megtalálnom az eredeti forrását az írott mongol hagyományban.

újabb nézőpontokra irányítsam a figyelmet, amelyek egyelőre inkább bonyolítják a lehetséges válaszokat. A mongol írásbeli és szóbeli hagyománynak szerény számítások szerint is csak elenyésző hányada ismert a hazai vagy akár az európai kutatók előtt, s ez a kincsesbánya még számtalan meglepetést tartogat a kíváncsi olvasó számára.

Egy mongol kolostoralapítási mondát szeretnék bemutatni, melyben szintén egy szarvas a vezérállat. A helyszín a Góbi-sivatagtól délkeletre elhelyezkedő, jelenleg kínai közigazgatás alá tartozó terület, Dzsirim megye. A kolostort 1690-ben alapították, *A tökéletes nyugalom kolostora* nevet kapta. A kolostor alapító mondájának pontos forrása nem ismert, először 1989-ben publikálta egy néprajzkutató, aki valószínűleg szóbeli hagyományt jegyzett le:

„Azt beszélük, hogy réges-régen, az egy háztartásban lakó nagybácsi és unokaöccse vadászni indultak. Egy szarvason sebet ejtettek, majd fél napon át követték a nyomát, mígnem eljutottak a Barlang nevű helyre, ahol utolérték. Mikor a vadászok közeledtek a szarvashoz, látták, hogy bár folyik mélybordó vére, az állat mégis szoptatja gidáját. Ennek hatására lelkük ellágyult, nyílveszeiket széttörték, íjukat tönkretették, és megfogadták: kolostort fognak emelni, az élőlényeket hatféleképpen fogják segíteni, és meg fognak tisztulni bűneiktől.”³

A történet nagyon hasonló a váci egyház (Boldogságos Szűz temploma) alapításának mondájához:

„És midőn ott álltak Vác mellett [László és Géza], ahol most a Szent Péter apostol egyháza van, egy szarvas jelent meg előttük – agancsai tele voltak

3 *Erte urida cay-tu . bayising ger-ün nigen abay-a aci qoyayula ang anggaju bayiyad nigen buyu-yi qarbuju siryaduyulun qayas edür negeged ayui gedeg yajar sayi nekejü güyicebe . abay-a aci qoyayula bu yu-dur oyiradun üjegen cini sirqan-aca ni qar-a ulayan cisu oroscu bayital-a tere aduyusu basa ür-e-ben kökögüljü bayiba gen-e . egün-i üjegen abay-a aci qoyayula nigemüsün sedkil uyaraju . tere door-a ni sumu-ban quyulun nomu-ban belbecijü süm-e bariju amitan jiryuyan jüül-tü tusa kijü nigül-iyen arily-a gejü amaladaba .. JSK 1989, 364.)*

égő gyertyákkal –, és a szemük láttára futni kezdett az erdő felé, majd megállt azon a helyen, ahol most a monostor van. Amikor a katonák le akarták nyilazni, a Dunába vetette magát, és többé nem látták. Szent László ennek láttára így szólt: »Valójában nem szarvas, hanem az Isten angyala volt.« S Géza király ezt mondta: »Mondd meg nekem, szeretett testvérem, mikor volnának azok az égő gyertyák, melyek a szarvas agancsain látszottak?« Szent László így válaszolt: »Nem agancsok voltak azok, hanem szárnyak, nem égő gyertyák azok, hanem ragyogó tollak, állni pedig azért állt meg, mert ott jelölte ki a helyet nekünk, hogy a Boldogságos Szűz egyházát ne másutt, hanem csakis ott építtessük föl. «⁴

Idézhetnénk egy Szent Imre herceghez kapcsolódó legendát is, amely szintén nagyon hasonló:

„A magyar Szent Imre herceg nagybátyjánál, a lengyel Vitéz (Chrobry) Boleszláv királynál időzik. Egy nap vadászni mennek s egy szarvast követve feljutnak a Lysa Góra (Kopasz) hegyre. A szarvas eltűnik, Imre azonban felismeri, hogy az éjjel látomásában már látta a helyet. Megkéri nagybátyját, Boleszlávot, hogy építsen e helyen kolostort.”⁵

Első ránézésre a három monda több dologban is nagyon hasonló: két (unoka)testvérnek egy szarvas mutatja a helyet, ahol végül templomot/kolostort emelnek. Dömötör Tekla nevezte el ezt a történetet „a két fejedelmi sarjat vezető szarvas” mondájának,⁶ amely elnevezést később más kutatók is átvettek. A témával foglalkozók többsége egyetért abban, hogy a történetben valamilyen keleti szál sejlik, ezért a most bemutatott mongol monda kiváló összehasonlító adat lehet. Ránézésre szinte tökéletes az egyezés, és újabb bizonyítékként szolgálhatna a hun–magyar–mongol rokonság mellett. Ugyanakkor alaposabb

4 KK 2004, 82.

5 Dömötör 1958, 317.

6 Dömötör 1958, 321.

vizsgálat esetén a monda és lehetséges háttere lehet, hogy sokkal összetettebb képet mutat, mint azt korábban gondoltuk.

Kezdjük a szarvasvadászattal. Az erdők koronás királya viszonylag gyakori zsákmány lehetett a mongoloknál. A mongolok titkos történetében több utalás is történik erre, még egy hasonlatban is szerepel: „majd kölcsönös lövöldözés után úgy mentek tova, mint lasszóval nyakán a vadló, nyíllal testében a szarvas.”⁷ Sem ebben, sem a későbbi, általam ismert krónikákban nem talákoztam olyan adattal, amely szerint a szarvas valamely később jelentőssé váló helyre vezette volna az üldözőit. Más „vezérlő” állat sem jelenik meg ezekben a forrásokban – jóllehet az eposzokban és a népköltészetben ez a motívum előfordulhat.

Mikor a vadászok utolérték a sebzett szarvast és látták, hogy szoptatja gidáját, ellágyult a szívük, ami az állattartó mongolok hagyományos életmódjától idegen érzés, és aligha válthatott ki könnyörületet. Gondoljunk csak Dzsingisz kánra, aki nem állatot, hanem egyenesen a féltestvérét nyilazta le,⁸ majd nem kegyhelyet, hanem birodalmat alapított. Dzsingisz kán sírjával kapcsolatban is van egy említést érdemlő, feltehetően igen régi monda, amely szerint temetésekor jeltelen sírjánál leöltek egy teveborjút annak anyja szeme láttára, az anyaállat később felismerte a helyet, s bőgéssel jelezte azt.⁹

Csak később, a buddhizmus térnyerésével – a XIII. század, de inkább a XVI–XVII. század folyamán – jelennek meg olyan történetek, hogy egy állat, különösen egy fiatal állat szenvedése és halála képes megindítani egy embert. Az első példa egy XIX. századi, mongol nyelven megjelent életrajzból származik. A főszerepben egy tibeti szerzetes, dPal ’byor lhun grub áll, aki a XVI–XVII. század fordulóján élt. Ő az alábbiak miatt fordult el a világi élettől:

„A szálláson valaki késsel darabolt fel egy élő kutyát; az állat, nem bírva elviselni a sebei okozta fájdalmat, újra és újra éktelenül felvonyított. Ő is

7 MTT 1962, 86.

8 MTT 1962, 22.

9 Kesigtoytaqu 1998, 494.

hallotta ezt, sok élőlény szenvedésére gondolt, mindent elsőprő erővel támadt fel benne az együttérzés, s könnyei potyogtak.”¹⁰

A számára sokkoló élmény hatására vált szerzetessé. Emellett több olyan történet is ismert, melyben kölyökállatok halála vagy szenvedése indít meg valakit. A legismertebb talán a XVI–XVII. század fordulóján élt Nejcisi szerzetes, akinek immár magyarul is hozzáférhető életrajzában az alábbiakat olvashatjuk:

„Egyszer nagy kísérettel vadászni indult. Egy kis híján ellő vadló hasát lőtték át, melynek nyomán az felszakadt, s magzata a földre zuhant. Az anyja mellette maradt és nyalogatta kínokban fetrengő csikóját. A gyermeket rendkívül megindította e látvány. Arra a felismerésre jutott, hogy hiábavaló nemesi családba születni, mert az sem segít megszabadulni a földi szenvedésektől, s nyomban elhajtotta fegyvereit. Miután hazament, elmélyedt a buddhista tanokban, megundorodott a világi élettől, annak szokásait és szabályait égető bilincsnak érezte. Szilárdan elhatározta, hogy kilép a világi körforgásból és szerzetes lesz.”¹¹

Egy nagyon hasonló történetben vehes gazellát lő valaki, de őt is megindítja a látvány, s szerzetesnek áll.¹² A motívum ugyanaz: egy magzat/csecszopó szenvedése miatt érzett megrendülést követő erényes cselekedet. Sőt eléggé tipikus eset az is, ha valaki egy trauma miatt hátat fordít a világi életnek. Az egyik leghíresebb mongol tudós láma (Luvszancsultem, 1740–1810) a kamaszkorában túlélte a pestis nyomán lett a Tan követője.¹³ De gondolhatunk

10 *Ayil-un nigen kümün ber nigen noqai-yi inu kituy-a-bar cabciysan-aca . noqai ber yar-a-yin ebersiyel-dür tesekü ügei-degen mayu dayun dakin dakin yarqu-yi sonosju olan amitan-u jobalang-i sedkijü . testesi ügei qatayu kücütü nigülesküi-yin erkeber nidün-ü nilbusun-i olanta asayarayuluysan büülüge.* (Everding 1988, 364.)

11 NSzÉ 1998, 22. Ennek a résznek van egy korábbi magyar fordítása is: MIKT 1971, 58skk (A szent életű Nejcisi barát legendáját tisztán ragyogó Csodatévő Füzérből a fejezetcím, Lőrincz László fordította).

12 Kürelša 1996, 198 skk.

13 Luvszanszamduvnjam 2010, 44.

a történeti Buddhára is, aki szintén nem a saját, külső hatásoktól mentes lelki fejlődése (vagy inkább változása) nyomán hagyta el hercegi életmódját s ragadott alamizsnás szilkét, hanem egy öregnek, betegnek, s végül egy halottnak a számára sokkoló látványa indította el ezen az úton, amit csak erősített egy szerzetessel történt találkozás.¹⁴

Az állatkölykök iránt érzett könyörületesség egyik legkorábbi felbukkanása egy igen régi és széles körben elterjedt buddhista műben, az Aranyfény szútrában (*Suvarṇaprabhāsa Sūtra*) található. Ezt a IV. században állíthatták össze Indiában, majd számos nyelven vált elérhetővé az idők folyamán. Mongol területeken is széles körben elterjedt, viszonylag korán lefordították (XIV. században), majd a XVII. századtól kezdve többször is kinyomatták, ezáltal az egyik legnagyobb példányszámban megtalálható művé vált. Ebben található *Az éhes tigris legendája*. A történet egy uralkodó három fiáról szól, akik sétálni mentek a vadonban, és megpillantottak egy nemrég kölykedett tigrisanyát, aki az éhhalál szélén állt, kölykei is szenvedtek már. Ez nagyon megindította egyiküket, szánalom és együttérzés támadt benne, végül erényt gyakorolva saját magát vetette táplálékkul a tigris elé.¹⁵ Valószínűleg ez a legkorábbi forrás arra, hogy egy állat(kölyök) szenvedése erényes cselekedetet váltson ki. A tanulmány elején bemutatott kolostoralapítási monda is ebbe a kategóriába sorolható. Az, hogy éppen szarvasra vadásztak, csupán mellékes körülmény: lehet, hogy azon a környéken ez volt a fő zsákmányállat. Más történetekben vadló, illetve gazella szerepel célpontként. A két vadász az együttérzését nem azzal fejezte ki, hogy szerzetesnek állt, hanem kolostort alapítottak, ami szintén kellően kegyes és erényes cselekedet volt.

Érdeemes egy pillantást vetni arra is, hogy másutt, részben más kultúrkörben találunk-e hasonló mondát, melyben példának okáért vemhes szarvast üldöznek. Az igen nagy múltú és széles körben elterjedt török Alpamis eposz egyik epizódjában egy testvérpár üldöz egy vemhes szarvast, amit végül elejtenek. Bennük azonban nem ébred könyörület, és nem alapítanak kolostort; ehelyett azt kívánják, bárcsak az ő feleségeik is olyan áldott állapotban lennének, mint

14 LDAB 1971, 60 skk.

15 AG 2008, II. 314–315. Magyarul is olvasható egy változat: ÖKV 1985, 137.

amilyenben az elejtett állat volt. Mikor hazaérnek, akkor értesülnek vágyuk beteljesüléséről.¹⁶ Más kultúra, más interpretáció.

Összefoglalva: hiába tűnik első pillantásra nagyon hasonlónak a magyar és a mongol monda, a kettőnek nagy valószínűséggel semmi köze egymáshoz.¹⁷ Mindössze annyi a közös bennük, hogy a szarvas itt is, és ott is potenciális zsákmányállat volt. A hasonlóság kimerül abban, hogy a két fivér szarvasra vadászik – ez pedig meglehetősen kevés ahhoz, hogy komolyabb következtetéseket vonjunk le. Ezzel a látszólagos párhuzammal nem jutottunk közelebb a magyarság keleti gyökereinek tisztázásához. Ennek ellenére érdemes lenne alaposabban tanulmányozni a mongol mondákat és legendákat.

Felhasznált irodalom

- AG 2008.** *Mongyol „Altan Gerel”-ün üges-ün sang-un sudulul.* Öljeityoqtu jokiyaba. Liyooning, Liyooning-un Ündüsüten-ü Keblel-ün Qoriy-a. 2008.
- Dömötör 1958.** Dömötör Tekla: Árpádházi Imre herceg és a csodaszarvas monda. *Filológiai Közlöny* (1958), V.sz. 317–323.
- Everding 1988.** Everding, Karl-Heinz: *Die Präexistenzen der Lcañ skya Qutuqtus: Untersuchungen zur Konstruktion und historischen Entwicklung einer lamaistischen Existenzenlinie.* Wiesbaden, Otto Harrassowitz, 1988.
- Iordanes 2004.** Iordanes: *Getica. A gótok eredete és tettei.* Közreadja: Kiss Magdolna. Budapest, L'Harmattan, 2004.
- JSK 1989.** *Jirim-ün süm-e keyid.* Kürelša (ed.), Öbör Mongyol-un Soyul-un Keblel-ün Qoriy-a. 1989.
- Kesigtoqtu 1998.** Kesigtoqtu: *Mongyol-un erten-ü utq-a jokiyal-un sin-e sudulul* [s. l.], Öbör Mongyol-un Soyul-un Keblel-ün Qoriy-a. 1998.
- KK 2004.** Bollók János (ford): *Képes krónika.* Budapest, Osiris Kiadó, 2004.

16 Reichl 2000, 24.

17 A látszólagos hasonlóságokhoz hoznék egy másik példát: Iordanes Geticájában olvashatjuk, hogy Brittanian szigetén „sok és igen nagy folyó folyik át rajta, amelyek drágaköveket és gyöngyöket görgetnek” (Iordanes 2004, 45.). S ezt olvashatjuk egy mandzsu történeti műben a mandzsu őshazáról a XVIII. század végéről: „Ez a három folyó különféle gyöngyöket és drágaköveket vet ki” (MYK 1781, 5.).

- Kürelša 1996.** Kürelša: *Mongyol domoy-un sudulul*. [s.l.], 1996.
- LDAB 1971.** *Les douze actes du Bouddha. Arban qoyar jokiyangyui üiles de Čhos-kyi 'od-zer. Traduction de 'és-rab sen-ge.* Par Louis Ligeti. Budapest, Akadémiai Kiadó, (Monumenta Linguae Mongolicae Collecta V.), 1971.
- Luvzsanszamduvnjam 2010.** Luvzsanszamduvnjam [Лувсансамдүвням]: *Гэтэлгэгч дээд лам адилтгал үгүй ачит богд Сумадишилаирибадрагийн гэгээний ерөнхийн зохиол намтрыг төдий өгүүлсэн сүсгийн лянхуаг мөшөөлгөгч нарны гэрэл дээд мөрийг гийгүүлэн үйлгүүлэн хэмээгдэх оршив.* Монгол бичгээс хөрвүүлж, удиртгал тайлбар бичсэн Д. Цэрэнсодном, Д. Наранцэцэг. Улаанбаатар, 2010.
- Mátéffy 2013.** Mátéffy Attila: *Az Árpád-ház szerepe a csodaszarvas-történetek európai elterjedésében.* *Ethnographia* (2013), 1.sz. 1–40.
- MIKT 1971.** Kara György (szerk.). *A mongol irodalom kistükre.* Budapest, Európa Könyvkiadó, 1971.
- MYK 1781.** *Manju i yargiyān kooli*. [s. l.], 1781
- NSZÉ 1998.** Kápolnás Olivér (közreadja): *Nejicsi szerzetes élete. A Cindamani erike (1739) című mongol nyelvű mű fordítása és szövegkiadása,* Budapest, ELTE, Távolségi Intézet, 1998.
- ÖKV 1985.** Kakuk Zsuzsa (szerk.): *Örök köbe vésvé. A régi török népek irodalmának kistükre.* Budapest, Európa Könyvkiadó 1985.
- Reichl 2000.** Reichl, Karl: *Singing the Past: Turkic and Medieval Heroic Poetry.* New York, Cornell University Press, 2000.
- Tolnay 1960.** Tolnay Kálmán: *Vadászok szakácskönyve.* Budapest, Minerva, 1960.